

प्रथम नेपाल सामाजिक मञ्च सम्पन्न

नागरिक अभियान्ता र सामाजिक संस्थाहरूको पहलमा “अर्को नेपाल सम्भव छ” भन्ने मुल नाराका साथ यहि फाल्गुण २४, २५ र २६ गते काडमाण्डौमा पहिलो नेपाल सामाजीक मञ्च सम्पन्न भएको छ । एउटै स्थानमा ३ दिनमा ५३ वटा विभिन्न विषयमा सभा र गोष्ठी गरेर सम्पन्न उक्त कार्यक्रमले अपनाएको मोडल नेपालका सन्दर्भमा अहिले सम्मको नौलो देखिएको छ । नेपालका विभिन्न स्थान र बंगलादेश, भारत, केन्या तथा फीनल्याण्डका सहभागी समेतगरि करिव १५०० जनाको सहभागिता रहेको ज्याली मार्फत ३ दिन अघि शुरु भएको उक्त कार्यक्रमका हरेक सत्रहरू खचाखच भरिएका देखिन्थे । कार्यक्रमका सत्रहरूमा सभासदहरू, पुर्व मन्त्रिहरू, राजनीती तथा अन्य क्षेत्रमा धेरै प्रभाव राखेहरूको सहभागिता देखिए पनि उद्घाटन समारोह भने सामाजीक आन्दोलनमा समुदाय तहमा मात्र काम गरेका सामान्य व्यक्तिहरूबाट गराइनु अर्को नयाँपन देखिएको थियो । सामाजिक परिवर्तन अघि र त्यसको कार्यन्वयनको तहमा खुल्ला वहस आवश्यक छ र त्यसकालागि सबैले स्विकार गर्नसक्ने अनौपचारिक प्रकारका मञ्चहरू आवश्यक छन् भन्ने विश्वास गर्ने सबैलाई यस आन्दोलनमा सहभागि बनाउने उद्देश्य पुरा गर्न र ठुला कार्यक्रम पनि भिभिआइपीहरू(अति विशिष्ट

व्यक्तित्वहरू) विना सफल गर्न सकिन्छ भन्ने सन्देश दिन यसो गरिएको मञ्चका संयोजक डा. उद्धव प्याकुरेलले बताउनु भयो ।

कार्यक्रमहरू हेर्दा आयोजक संस्था नेपाल सामाजीक मञ्चले उद्घाटन, समापन र तिनवटा मुख्य विषयमा प्लेनरी सत्रको आयोजना गरेको थियो भने अन्य ५० भन्दा बढि समानान्तर सत्रहरू अन्य सहभागि संस्थाहरूद्वारा आयोजित थिए । मुख्य तिनवटा वाहेकका कार्यक्रमहरू एकै पटकमा ७ देखि ९ फरक हलहरूमा समानान्तर रूपमा चलिरहने भएकाले सहभागिलाई मन परेको विषय र वक्ताहरू हेरेर सहभागि हुने अवसर थियो । “दक्षिण एशियामा समाजवाको सम्भावना र चुनौती” का बारेमा भएको पहिलो मुख्य सत्रमा प्राध्यापक चैतन्य मिश्र, प्राध्यापक कृष्ण खनाल, भारतिय समाजवादी नेता विजय प्रताप र फिनल्याण्डका माट्टी कोहेनन मुख्य वक्ता रहेकामा , अहिले लगाइदै आएको “समृद्धी, विकास र स्थायित्व” को नारालाई कसरी बुझ्ने भन्ने विषयको दोश्रो मुख्य सत्रमा प्राध्यापक डा. लोकराज बराल, डा. प्रकास शरण महत, सरिता गिरी मुख्य वक्ता हुनुहुन्थ्यो । “अर्को नेपाल” को नारा के हो भन्ने विषयको तेश्रो मुख्य सत्रमा प्राध्यापक कृष्ण भट्टचन, सामाजिक आन्दोलनका अभियान्ताहरू भोला भट्टराई, गणेश विक, गौरा नेपाली लगायत मुख्य वक्ताहरू थिए भने तिन

दिनसम्म चलेका अन्य कार्यक्रमहरूका अथिती वक्ताका रूपमा पुर्व सांसदहरू जीवन परियार, तिलक परियार देखी वैकल्पिक विचारमा आस्था राख्ने उज्जल प्रसाई, सुप्रीया मानन्धर, युग पाठक, डा. इन्द्र अधिकारी, प्रा. देव कुमारी गुरुङ्ग प्रा. विनय कुसियैत, डा. प्रमोद ढकाल, प्रा. केशव खड्का लगायत हुनुहुन्थ्यो । “आन्तरिक वित्तीय श्रोत र न्यायपूर्ण वितरण”, “कालो धन, न्यायपूर्ण कर प्रणाली”, “के हरेक विषयलाई फरक ढंगले गर्न सकिन्छ ?” लगायतका कार्यक्रमको संयोजन गरेकी पर्यावरणीय लोकतन्त्रका लागि दक्षिण एशियाली संवाद (सेडेड नेपाल) की अध्यक्ष प्राध्यापक देव कुमारी गुरुङ्ग यस्ता कार्यक्रमले नेपालका सामाजिक अभियान्ता र युवा पुस्तालाई उत्साह प्रदान गरेको बताउनु हुन्छ । नेपाल सामाजिक मञ्चका सह संयोजक रही खासगरि युवा परिचालनमा सक्रिय भुमिका खेलेका युथ एडभोकेसी नेपालका अध्यक्ष नरेन खतिवडा पनि युवाहरूलाई राजनीतिक तथा सामाजिक विषयमा भएका यस्ता गहन विषयमा सहभागि गराउन सकेकोमा सन्तुष्ट हुनुहुन्छ । विभिन्न विषयलाई कसरी बुझ्ने भन्नेमा सहभागीलाई राम्रो खुराक मिलेको खतिवडाको बुझाइ छ ।

नेपाल सामाजीक मञ्चका संयोजक डा. उद्धव प्याकुरेल खासगरि नेपालमा दोश्रो जनआन्दोलन पछाडिको समावेसी लोकतन्त्रका

गर्ने विकल्प भनेको अझ परिस्कृत लोकतन्त्र हो र हरेक प्रकृत्यामा जनताको अधिकाधिक सहभागिताले उक्त प्रकृत्याको सफलतामा अरु सहयोग मिल्छ भन्नेमा यस आन्दोलनको जोड छ । विश्व सामाजिक मञ्चले शुरु गरेको यो मोडल हरेक स्तरमा लोकतान्त्रिकरणको प्रक्रिया चलाउदै नेपालमा पनि यस अवस्थामा आइपुगेको र यसले विश्वमा लोकतन्त्र सुदृढ गर्न भइरहेका आन्दोलन र नयाँ अनुभववाट सिकेर अधि बढ्ने अवसर प्रदान गर्दै आपसमा भएका अप्रष्टता,, मतभेद र गुनासालाई हल गर्न अवसर र स्थान दुवै प्रदान गर्दै सुदृढ लोकतन्त्रको मेरुदण्डका रुपमा रहेको पिछडीएका र पछडी पारिएका वर्गको हितलाई उच्च मान्यताका साथ प्राथमिकता दिने कुरामा लोकतान्त्रिक चरित्रको उच्च नमुना वन्न उदत्त यो आन्दोलनको दह्रो प्रतिबद्धता रहेका कारण समाजका शोषित, पिडित र हेपिएकाहरुको आकर्षणको केन्द्र विन्दुका रुपमा यो आन्दोलन रहिआएको उहाँको बुझाइ छ । कुनै औपचारिक संगठनमा आवद्ध नभई पनि, नितान्त अनौपचारिक र समाजको लोकतान्त्रिक परिवर्तनमा लाग्ने सबैलाई कार्यक्रम गर्न र सहभागि हुन खुल्ला राखिएको र एउटा सरकारी क्याम्पसका कक्षा कोठाहरु पनि विशिष्ट व्यक्तिहरु बोलाएर घनिभुत छलफल गर्न सफल यो मञ्चले गरेको अनुभव र दिएको सन्देशले भविष्यमा अभियान्ताहरुलाई खुल्ला वहस र त्यसकालागि सबैले स्विकार गर्नसक्ने अनौपचारिक प्रकारका मञ्चहरु संभव छन र त्यसकालागि खासै ठुलो होटल र रकम पनि चाहिँदैन भन्ने विश्वास जगाएको यसका अनुयायीहरुको निचोड पाईयो ।

आयामलाई जोडेर 'डेमोक्रेसी' की 'मैरिटोक्रेसी' भनेर नेपाली अभिभाज्य वर्गको एक हिस्साले वहस छेड्न खोजेको अवस्थामा यी विपरित रुपमा विकसित भइरहेका विचारको विचमा देखिएका मतान्तरबारे व्यापक वहस गर्दै, लोकतन्त्रका कमजोर पक्षको मात्र चर्चा गरेर यसका सकारात्मक पक्षको नजरअन्दाज गर्ने दिसामा भइरहेका कार्यलाई जनस्तरवाट जवाफ दिन विश्व सामाजिक मञ्च आन्दोलन नेपालमा आवश्यक देख्छन। उनका अनुसार यो आन्दोलन आफैमा समाज र विश्व लोकतन्त्रका सवालमा अझ खुला र जनमुखी लोकतान्त्रिक रुपमा स्थापना होस् र विचारधारात्मक तथा संरचनागत रुपवाट केही शक्तिकेन्द्रहरुको दादागिरीका बारेमा वहस होस् र निर्णय प्रक्रियालाई जनताको हातमा ल्याउन सकियोस् भन्ने मान्यता राख्छ। यस आन्दोलनले अहिले प्रचार गरिएको भन्दा फरक प्रकृतीको बुझाई, ज्ञान र सञ्जालले विद्यमान विश्व, समाज र राजनीतिमा नयाँ प्रक्रियाको सम्भावना हुन्छ, समाजमा व्याप्त सत्ताको विद्यमान संरचनालाई नयाँ रुप दिएर लोकतन्त्रको जरो राजनीतिक, सामाजिक तथा सांगठनिक रुपवाट आम जनताको संगठनसंग जोडिनसक्छ, भन्नेमा जनविश्वास बढाई दिन्छ । अनि लोकतन्त्र सामाजिक तथा सांस्कृतिक रुपवाट एक सृजनशील प्रक्रियाको रुपमा स्थापित हुन्छ । विश्व सामाजिक मञ्चको करिव दुई दशकको अनुभवले यही सम्भावना

साकार गर्ने आशा दिलाएको छ । यस प्रक्रियाको सुरुवातका कारण एक बहुलतावादी तथा अधिक जीवन्त दुनियाँ बनाउने तर्फ एक अभूतपूर्व राजनीतिक ऊर्जा तथा आशाको संचार भएको छ । भूमण्डलीकरणको तागतसंगै जसरी आज विश्वमा हैकम जमाएर बसेको एउटा समुहले हामीमाथि उनिहरुले सोचेको र रोजेको प्रकारको विश्वव्यापी शासन प्रणाली (ग्लोवल गभर्नेन्स) लाद्न चाहन्छ, यो प्रक्रियामार्फत त्यसको विरुद्धमा ग्लोबल गभर्नेन्स कै एउटा छुट्टै मोडल विकसित गर्न सकिन्छ, भन्ने विश्व सामाजिक मञ्चको आशा छ । गाँउ र शहरका विचमा कायम दरार, धनी र गरिबका विचको खाडल अनि एक जात र अर्को जातका विचमा रहेको ठुलो र सानो भन्ने प्रकारको अहमता या लघुताबोध सबैलाई समाधान

कसले के भने

प्रा. चैतन्य मिश्र

मार्क्सवादी समाजवाद भन्छु म, तपाईंले लेनिनवादी समाजवाद भनेर बुझिदिनुहोला । लेनिनवादी समाजमा निजी सम्पत्ती, निजी लगानी, व्यक्तिगत नाफा हुँदैन, उत्पादनका सबै साधनहरूमा सामाजिकरण हुन्छ, एकीकरण हुन्छ । यसमा निजी सम्पत्ती, निजी नाफा, निजी लगानी, पुर्नलगानी आदि-आदि हुँदैनन् । यो चाहिँ लेनिनवादी, माओवादी समाजवादको मर्म हो । लोकतान्त्रिक समाजवादको मर्म त्यो होईन । लोकतान्त्रिक समाजवाद वास्तवमा पुँजीवादमा आधारित समाजवाद हो । त्यसले पुँजीलाई नियमन गर्छ, छाडा छोड्दैन, नियमबद्ध गर्छ र त्यहाँ निजी नाफा, निजी सम्पत्ती, निजी लगानी सबै हुन्छन् । लगानीबाट उठेको जति नाफा हुन्छ वा अरु उत्पादनहरू हुन्छन्, उपभोग्य वस्तुहरू हुन्छन्, वस्तु वा सुविधा हुन्छन्, तिनिहरूमा कर लगाईन्छ । त्यो कर धेरै प्रगतिशील पनि हुन सक्छ, नहुन पनि सक्छ । जहाँ कर लगाइयो, त्यहाँ समाजवादको अंश आयो । नागरिकहरूलाई खास-खास वेलामा मदत गरिन्छ । स्कूल जाने बच्चाहरूलाई निःशुल्क पढाईन्छ, स्वास्थ्यको रेखदेख हुन्छ, नर्सिङहोम हुन्छ । यी सबै आवश्यकताहरू न्युनतम रूपमा पुरा गर्ने प्रकृया हुन्छ । हामी पनि विस्तारैविस्तारै कुनै समाजवादी मुलुक जस्तो हुँदैगर्दौं भने यो विस्तारै हुँदैजाने कुरा हो, हामी एकैचोटी सबै कल्पना गर्न सक्दैनौं । तर अन्ततोगत्वा राज्यले आफ्ना नागरिकलाई यत्तिकै मर्न दिदैन, यत्तिकै भोकै मर्न पनि दिदैन र नपढाइकन राख्दैन । उत्पादनको सामाजिक उपयोगिता सबैथरि हो भन्ने आधारमा यो व्यवस्था लोकतान्त्रिक समाजवाद अर्न्तगत चल्छ ।

प्रा. कृष्ण खनाल

अहिलेको समाजवाद केवल नारा हो, त्यहाँ समाजवादको “स” पनि छैन । चाहे काङ्ग्रेसले भनेको लोकतान्त्रिक समाजवाद होस् वा मार्क्सवादी समाजवाद । मार्क्सवादी समाजवादको कुरा त माओवादी र एमालेले पनि भन्न छाडिसके । मैले समाजवाद भन्दाखेरि लोकतान्त्रिक समाजवाद भनेर बुझिदिनुहोला । मैले समाजवाद भन्ने शब्द प्रयोग गर्दा त्यो लोकतान्त्रिक समाजवाद भित्रकै हो, जहाँ बहुदल हुन्छ, जहाँ पुँजीवाद पनि हुन्छ । तर त्यहाँ पुँजीवादलाई राज्यले नियमन गर्दछ । राज्यको केहि जिम्मेवारी हुन्छन् जुन सबैका लागि समातामुलक जिम्मेवारी हुन्छ । त्यो समातामुलक जिम्मेवारीमा राज्य पछि पर्दैन । मेरो विचारमा समाजवादलाई त्यसरी हेर्नु पर्छ । ९० को दशकमा क्लिन्टन र टोनिब्लेयरको “थर्ड वेभ” भनेर चिनिने लोकतान्त्रिक सामाजवाद अहिले पनि पाउन सकिन्छ । अब हाँसोको कुरा के छ भने अमेरिका, बेलायत र जर्मनीले समाजवादको नेतृत्व गर्दा कस्तो समाजवाद होला त्यो, कहाँनेर फिट गरिएको छ भन्ने सोच्नु खोज्नु

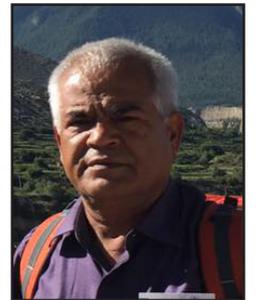
हामीलाई थाहा छ यो लोकमा, यो ब्रह्माण्डमा आयु नभएको केहि पनि छैन । जस्तो मान्छेको आयु छ, पृथ्वीको आयु छ, सूर्यको आयु छ, त्यसैगरी प्रत्येक वस्तुको आयु हुन्छ । त्यसै गरि कुनै पनि वाद सधैं बाँच्दैन । पुँजीवाद आदि जतिपनि वाद इतिहासका कालखण्डमा निस्के, तिनिहरूको खास आयु थियो ।

त्यसकारणले यो भनौं कि पुँजीवाद सधैं बाँचिरहन्छ वा समाजवाद सधैं भैराख्छ भन्ने कुरा नितान्त गलत हो । सोही सिद्धान्त अनुसार एक दिन पुँजीवादको पनि स्वभाविक रूपले अन्त्य हुनेछ । तर विश्वमा पुँजीवादी अर्थतन्त्र बलियो रहूजेल नेपालमा वा कुनै पनि मुलुकले मार्क्सवादी समाजवाद तिर लाग्छु भन्नु गाह्रो कुरा हो, असम्भव कुरा हो ।

अब, लोकतान्त्रिक समाजवाद भनेको दुई चीजको मिश्रण हो । एउटा पुर्नवितरण हो भने अर्को उत्पादन, पुर्नवितरणमा कम्युनिष्ट पार्टीहरूको धेरै जोड रह्यो । तर केहि उत्पादन भएको हुँदैन त्यसैले पुर्न वितरण गर्न सकिदैन, यो पनि यत्तिकै सत्य हो । हामी कहाँ एउटा रथको दुई पाङ्ग्रा भन्ने चलन छ, यो दुईटा रथको पाङ्ग्रालाई संगसंगै कसरी हिँडाल्ने भन्ने एक ठूलो चुनौती हो । यी दुई मध्ये एउटा भएन भने अर्को हिँडदैन, त्यो थला परिहाल्छ । तसर्थ अहिले उत्पादनमा ध्यान दिन आवश्यक छ । त्यसकारणले उत्पादन बढाउनको लागि, रोजगारी बढाउनको लागि, आम्दानी बढाउनको लागि र खपत बढाउनको लागि जुन-जुन पाईला चाल्नु पर्ने हो त्यो पाईला चाल्ने बेला आएको छ भन्ने लाग्छ मलाई ।

पर्छ । जर्मनीमा समाजवाद नभएको होईन, बेलायतमा पनि छ, अमेरिकामा पनि छ । तर क्लिन्टन कुन स्तरको समाजवादी हुन थाहा छैन । अहिले ट्रम्पले समाजवादको नामले सबैलाई जिस्काउनु भएको छ र जिस्काउन योग्य नै छ पनि । त्यहि हिसावले हेर्दाखेरी विश्वको परिस्थिती यस्तै छ । त्यसकारण, राजनीतिमा समाजवादलाई जोड्न चाहि ठूलो चुनौती छ ।

एउटा पुस्तकालयका बसेर रिसर्च गर्नका लागि हो भने त वेग्लै कुरा भयो त्यो । समाजवाद त प्रयोगलागि पनि हो । हाम्रो दैनिक जीवनमा यसको प्रयोगका लागि पनि हो । तर, अहिलेको विडम्बना राजनीति र समाजवादको सन्दर्भमा मेल खान जान्छ । समाजवादको प्रयोगको कुरा गर्दा कहिलेकाहिँ व्यवहारवादी हुन जरुरी छ । तर आज व्यवहारवादको नाममा नेपालमा जे भैराखेको

छ त्यो समाजवादको त कुरै छोडौं, यो भन्दा निकम्मा राज्य व्यवस्था कहिं पनि हुन सक्तैन । यहाँ उदाहरण दिन्छु, मैले अघि भनेको समृद्धि र समाजवादको प्रसंग अलि जोडदै छु । त्यसलाई धेरै अगाडी देखि ल्याईराखेको कुरा हो । विद्यालय शिक्षा १२ कक्षासम्म पनि निःशुल्क हुने भन्ने छ । अन्नपूर्ण पोष्टले बाहिर ल्याएको समाचारका अनुसार एक कक्षा पढ्नको लागि वर्षको पाँच लाख रुपैयाँ विद्यालय शिक्षामा लाग्छ । यो समाचार पढदा र सुन्दा यहाँ हामीले समाजवादको कुरा गर्नु बेकार छ जस्तो लाग्छ ।

अहिले हाम्रो संविधानले विद्यालय शिक्षा निःशुल्क भनेको छ, विद्यालय शिक्षा भन्नाले हामी १२ कक्षा सम्म बुझौं । १२ कक्षा

सम्म हामीले निःशुल्क शिक्षा पाउनुपर्छ । यो समाजवाद उन्मुख कदम त हो तर विडम्बना के छ भने संविधानमा लेखेर मात्र समाजवाद आउँदैन । धेरै देशहरूमा समाजवादी संविधान छ । भारत र श्रीलंकाका संविधानमा पनि समाजवाद नै छ । अरु देश जस्तो बर्माका पनि कुनै बेला बर्मेला समाजवाद थियो, अनि हामी ताली पिट्ने मात्र हो त ? त्यसकारणले, अहिले सबै भन्दा डर लाग्दो नेपालको मुख्य चुनौती “समाजवादका लागि वर्गीय विभेद” टड्कारो रूपमा खडा भएको छ । शिक्षाले त्यहाँ हान्न सक्नु पर्छ अनि मात्र समाजवादको कुरा गर्न सुहाउँछ ।

विजय प्रताप

ममा दक्षिण एशियामा समाजवादको भविष्य कस्तो होला भन्ने विज्ञता छैन । मैले मेरो लागि के सोचें भने म केहि पनि जान्दिन, मान्नुहोस् कि म आजै जन्मिएको हुँ । र अहिले नै थाहा पाएँ कि वयस्क पनि आजै भएको छु । समाजवाद र साम्यवादको स्थिती तपाईंहरूको मा अलि भिन्नै छ । तर भारतमा समाजवाद होस् या साम्यवाद होस् अथवा गान्धीवाद होस् तिनीहरूलाई विगत ६० वर्षदेखि पुर्ण विकसित मानेका छैनन । तपाईंले समाजवादको किताब लेख्दा म तपाईंको मनमा “त्यसमा के के विषयवस्तु वा बुँदाहरू समावेश गर्ने वा गर्न सकिन्छ हुन्छन होला भनेर सोचेको” त्यो कल्पना गर्न चाहन्छु । म आशा गर्छु कि अब आउने वर्ष अथवा दुई वर्षमा जति सक्थो चाँडो समाजवाद स्थापित होस् त्यो अति नै उत्तम हुनेछ । समाजवादको हिसाबले यहाँ भन्दा अन्य मुलुक जस्तै पाकिस्तानमा कठिन परिस्थिती छ । किनकि त्यहाँ जसरी सीया र सुन्नी हरेक दिन मरिरहेका छन्, त्यसले पाकिस्तानमा लोकतन्त्र नामेट पारिएको छ भन्न सकिन्छ । यसको असर पश्चिम एशियामा पारेको छ । त्यसबाट भारतमा भन ठुलो असर परेको छ र हाम्रो जुन राजनितिक नेतृत्व छ उ पनि पाकिस्तानको जस्तो व्यवहार देखाईरहेको छ ।

१०० वर्ष पहिले जब क्रान्ति भईरहेको थियो मानिसहरूले प्रकृतिको बारेमा वा प्राकृतिक स्रोतको बारेमा सोचैनथे । गान्धीले सन

१९०९ मा हिन्दु स्वराजमा प्रकृतिका बारेमा लेखेका थिए तर त्यो एक अपवाद थियो । प्राकृतिक स्रोतका बारेमा नियम यो छ कि “प्राकृतिक स्रोतको नियन्त्रणमा के हुन्छ ? त्यसको उपभोगको ट्रेन्ड के हुन्छ ? त्यो दिगो कसरी हुन्छ ? त्यसमा भावी पुस्ताहरूको के अधिकार हुन्छ ?” यो सवाल पहिलेको समाजवादमा थिएन तर अहिले यसको बिना समाजवाद अधुरै रहन जान्छ र त्यो चाँडै नै असफल हुनजान्छ ।

विश्व सामाजिक मञ्चको जुन नेपाली संस्करण छ । नेपाल सामाजिक मञ्च यसबाट सम्भव हुनसक्छ । नेपालमा जुन पार्टी नेतृत्व छ (माफ गर्नुहोला) उनीहरू आफ्नो-आफ्नो पार्टी र गुटलाई फाईदा पुग्ने काम मात्र गर्न चाहन्छन् । नेपाली जनताको अधिकार र सामर्थ्यलाई सहयोग पुग्ने काम गर्न उनीहरू रुचि देखाउँदैनन् । त्यसैले बरु त्यस लडाइँलाई नेपाल सामाजिक मञ्चको एक अध्याय बनाउन सकिन्छ, त्यसमा तपाईंहरू शुरुवात गर्न सक्नुहुन्छ । यो कुनै एक जनाले मात्र गर्न सक्ने कुरा होईन, त्यसैले तपाईंहरूले जनतालाई मिलीजुली सार्वभौमिकताको महत्व बारेमा जानकारी दिनुपर्ने हुन्छ । “राष्ट्रिय सार्वभौमिकता र जातीय सन्दर्भमा सार्वभौमिकताको कस्तो महत्व हुन्छ ?” यसको बारेमा स्पष्ट जानकारी गराउन जरुरी छ ।

उज्वल प्रसाई

नेपालमा अहिले सबैभन्दा धेरै चर्चा भएको विषय विकास हो । विकास र समृद्धि यति धेरै चर्चा हुन लागेको छ कि म कहिले काहिँ साथीहरूसँग कुरा गर्दा भन्छु “पञ्चायत पछाडी नेपालीहरूले आफ्नो छोराको नाम विकास राखे, अब यो ओली सरकारले आफ्नी छोरीको नाम समृद्धि राख्नेवाला छन् ।” पहिलाको विकासले “के विकास गन्थो” भनेर राम्रोसँग खोजिएको छैन । अब समृद्धि पछाडी हामीले के गर्छौं भन्ने कुराचाहिँ अब हेर्न बाँकी छ । त्यसकारणले यो विकास र समृद्धिको कुरा यति धेरै सुन्दै जाँदा, हरेक दिन विहान पत्रिका पढ्दा, हरेक दिन सम्पादकीय या लेखहरू पढ्दा, नेताको भाषणहरू सुन्दा र साथीभाईहरूसँग कुरा गर्दा त्यही

कुरा दोहोरिएपछि आजकल मलाई गोरख पाण्डेको कविता संभ्रना आउँछ जसमा भनिएको छ ; राजा रात परेको छ भन्छ, रानी पनि रात परेको छ भन्छन, मन्त्री रात परेको छ भन्छ, सन्त्री पनि रात परेको छ भन्छन र साराले रात परेको छ भन्छ । तर सबैले बिहान उठेर रात परेको भनेका हुन्छन् । विकास र समृद्धिका यति धेरै कुरा भनिएका छन् कि यस बारेमा अलिकति फरक कुरा गन्थो भनेपनि यस्लाई किनारामा पन्छाउने, त्यसको कुनै उपादेयता नदेख्ने र त्यसलाई मजाकको रूपमा सिध्याइने ठुलो खतरा छ ।

नविन तिवारी

शासन सत्ताधारीले च्येगोभारा, लेनिन जस्ता क्रान्तिकारी पृष्ठभूमिका व्यक्तिको बारे पढाउने गरी कहिल्यै पनि पाठ्यक्रम तयार गरेनन् । वि. पी. कै बारेमा पनि उनी शान्ति वार्तामा आई सरकार चलाउने व्यक्ति भए तब मात्र उनका बारेमा पढाउने गरी पाठ्यक्रम

बनाईयो । उनको जुन क्रान्तिकारी छवि थियो त्यो कहिले पनि अगाडी ल्याइएन । हरेक शासकले आफ्नो शासन टिकाइ राख्ने गरी बालबालिकालाई भुलभुलैयामा राखिरहने हिसाबले पाठ्यक्रम डिजाइन गरेको पाईन्छ । यस तथ्यलाई हेर्दा हामीले जुन सुचना वर्तमान विश्वबाट पाईरहेका हुन्छौं त्यो निष्पक्ष छैन भन्ने हो । समाचार र छापाहरुमा आउने गरेका सूचना तथा जानकारीहरु कुनै एक पक्षलाई समर्थन गरेर प्रकाशनमा ल्याएको पाईन्छ । संसार दुई ध्रुवीकरणमा विभाजित छ-एउटा पुँजीवाद र अर्को साम्यवाद । सोभियत संघको अवसान भएर पनि साम्यवादको धड्कती अझै रहेको पाईन्छ । यी दुवैले आ-आफ्नो ढंगले व्याख्या गरेको पाइन्छ । मान्छे पनि सोही अनुरूप राजनीतिक विचारमा विभाजित छन् । राम्रा नराम्रा पक्षलाई केलाएर वैकल्पिक पक्षको जन्म भएको पाईदैन ।

प्रा. देव कुमारी गुरुङ

जङ्गल र कृषि सम्बद्ध प्राङ्गारिक मूल उत्पादनमा सहयोग, प्राविधिक नयाँ पुराना कृषकबाट विचारको आदानप्रदान र पानीको उपयोगिताबारे सम्पूर्ण किसानहरुलाई जानकारी हुन जरुरी छ । साथै, कृषि उत्पादनका लागि अपनाउनु पर्ने उपायहरु माटोको परिक्षण, विधि, कृषिमा लगानिको स्थिती जस्ता कृषिसंग सम्बन्धित विषय वस्तु बारेमा राज्यको चासो हुन जरुरी देखिन्छ ।

मा. सरिता गिरी

केन्द्रमा मानविय जिवन राखी तिनका जिवनमा आईपर्ने बाधा र अड्कन हटाउनु पर्छ। कानुनमा आधारित व्यवस्था लागु हुनु पर्छ। मानव जिवनका लागि आवश्यक भौतिक र अध्यात्मिक जस्ता कुराहरुलाई राज्यले पुरा गरिदिन सक्नु पर्छ। स्वतन्त्रता सबै भन्दा बढि आवश्यक कुरा मानिन्छ। नागरिकका हक अधिकारको उपभोग गर्न अवसर दिनु र राष्ट्रियता जोगाएर राख्न सक्दा समृद्धि, स्थायित्व र विकास सम्भव छ। चेलीबेटी बेचबिखन, बलात्कार जस्ता सामाजिक विकृती र आपराधिक गतिविधिको पुर्णरूपले नियन्त्रण गर्न सक्नु पर्दछ ।

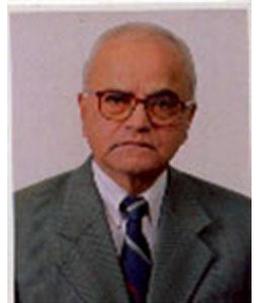
युग पाठक

एकथरी मान्छेले भन्छन्, "छोरीलाई शिक्षा दिने हो, शिक्षा भएपछि सबै कुराको समाधान हुन्छ । "शिक्षा के हो त ? शिक्षा पाएको प्राध्यापक साहेबलाई दुईटी छोरीले पुगेन, एउटा छोरा नभई भएको छैन । त्यसको पछाडिको राजनीति त सम्पत्तिको छ नि । छोरी त अर्काको घर गईहालिन्छन्, आमा बाबुलाई छोराको हेनुपर्छ, किनभने छोरा त अशियार हो । एउटा सिधा राजनीति त्यहाँबाट जोडिएको छ । अनि छोरीलाई अशियार नबनाउने वित्तिकै के हुन्छ ? महिलाहरु उत्पिडनमा पर्छन्, महिलाहरुको समावेशता कहीं पनि हुँदैन । जस्तै: हामीले यही सोचेको प्यानलमा पनि पहिलो नम्बरमा हाम्रो दिमागमा महिला आएन । महिलाहरुको विरुद्धमा यस्ता विभेदहरु यति धेरै छ कि उनीहरु सामाजिक क्षेत्रमा आउने ठाउँ नै छैन । अधिकांश चिया पसलहरुमा पुरुष हुन्छन्, महिला हुँदैनन् । भट्टीहरुमा पुरुष हुन्छन्, महिला हुँदैनन् । संसदमा पुरुष हुन्छन्, महिला हुँदैनन् ।

प्रा.डा. लोकराज बराल

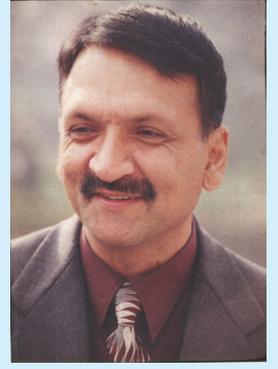
विगतको नेपालको राजनितिक शासन व्यवस्थालाई हेर्दा राणाहरुले देशमा राजनितिक स्थायित्व दिन सकेका थिएनन्। वि.सं. २०१५को बहुदलिय शासन व्यवस्थाले पनि राजनितिक स्थायित्व दिन सकेन। ३० वर्षे पञ्चायती शासनकाल भित्र पनि राजा महेन्द्रले "गतिशिल नेतृत्व" भन्दै गर्दा पनि राजनितिक स्थायित्व दिन सकेनन्। पछि उनले त्यसलाई विकासका चरणहरु भनेका थिए। आज त भन्न समृद्धि, स्थायित्व, र विकास जस्ता कुराहरु केवल सस्तो लोकप्रियताका नारा मात्र बन्न पुगेका छन्। लोकतन्त्रमा कानुनी राज्य नहुनु, प्रतिबद्धताको महत्व नरहनु र अधिकार र कर्तव्यको बोध गर्ने नागरिक नहुनेजेल सम्म राजनितिक स्थायित्व हुनै सक्तैन भन्ने। साथै लोकतन्त्रको व्यापक अर्थ लगाउनु पर्दा समावेशीताको समन्वयकारी भूमिका हुनु पर्ने, पर्फमेन्स लिजिटिमेसी हुनु पर्ने र राज्यमा जनताका लागि लोककल्याणको व्यवस्थापन गर्न नसक्नेजेल लोकतन्त्र सफल हुन सक्दैन। आज पनि रुसमा पुटिनले स्थायित्वको कुरा गरिरहेकै छन्, अमेरिकामा पनि ट्रम्पले लोकतन्त्रमा स्थायित्व कसरी ल्याउने भन्ने कुरामा प्रश्न चिन्ह उठाएकै छन् ।

डा. प्रकाश शरण महत

समग्र जनताबाट इच्छाशक्ती देखिएमात्र राजनितिक स्थिरता आउन सक्छ, ब्यक्तिलाई उसका संविधानप्रदत्त अधिकार निर्वाधरूपमा प्रयोग गर्न दिएमा मात्र विकास सम्भव हुन्छ। कानुनमा आधारित व्यवस्था नै स्थायित्व हो। राज्यका सामाजिक, आर्थिक, राजनितिक आदि क्षेत्रलाई विधि अनुसार चलाईएको छ भने मात्र त्यहाँ राजनितिक स्थायित्व हुन जान्छ। संविधानका आधारभुत सिद्धान्तहरूलाई आत्मसाथ गरेर अघि बढे मात्र स्थायित्व आउन सक्छ। आफ्नो प्रभावका आधारमा कृपा गर्ने र विभेद गरिन्छ भने त्यहाँ स्थायित्व हुन सक्दैन। हरेक ब्यक्ती ससक्त हुनुपर्छ, त्यसमा राज्य र सरकारले सहयोग गरेका खण्डमा समृद्धि र विकास सम्भव छ। विकास गर्दा हाम्रै जिवनलाई असर गर्ने, दिर्घकालीन असर नगर्ने किसिमका कार्य गर्नु भनेको नै विकास हो। भौतिक समृद्धि अर्न्तगत गाडी, घर, बैंक मौज्जात आदि हुनुलाई कसैले समृद्धि भन्छन तर त्यसले मात्र पुग्दैन। यसमा अध्यात्मिक पाटो पनि जोडिनु पर्छ जसमा मानसिक

शान्ति, आदर सत्कार, आनीबानी, संस्कार संस्कृती, लवाईखवाई आदिले निपुर्ण हुन सक्ता र जिवन पद्तीमा आमूल परिवर्तन आउन सक्ता मात्रै त्सलाई सम्वृद्धि भन्न सकिन्छ। सामाजिक न्याय र सुरक्षाका लागि हरेक ब्यक्तले आफ्नो ब्यक्तित्वको पुर्ण विकास गर्ने मौका पाउनु नै सम्वृद्धि हो। सेवासुविधा वितरणको निती राज्यले लिनु पर्छ। सिन्डिकेटले विकास सम्भव छैन तर्सथ कानुनमा आधारित ब्यवस्था राज्यले लागु गर्नु पर्छ। स्वास्थ्य, शिक्षा जस्ता पूर्वाधारको हिस्सालाई लक्षित गरि सबैको पहुँचमा पुग्न सक्नु पर्छ तब मात्र सम्वृद्धि, स्थायित्व र विकास सम्भव छ।

माट्टी कोहेनन्

म के कुरामा तपाईंहरूलाई विश्वस्त गराउँछु भने समाजवादको इतिहास एउटा विचार थियो, चिन्तन थियो जुन दार्शनिक जराबाट पलाएको थियो। त्यो सिङ्गो मार्क्सवादसंग मात्र जोडिएको थिएन। त्यो युरोपका किसानहरूको संघर्षसंग पनि जोडिएको थियो। सत्रौं शताब्दिमा संयुक्त अधिराज्यमा समान्तवादका विरुद्ध भूमि वितरणको तर्क अघि सारेर किसानहरूले थालेको आन्दोलन पनि यसै अर्न्तगत पर्दछ, जस्लाई “डिगर्स मुभमेन्ट” भनिएको थियो। यो मार्क्सवाद समाजवादको शुरुवाती इतिहाससंग जोडिएपनि समाजवादको इतिहास सहकार्यवादको इतिहाससंग पनि जोडिएको छ। त्यो सहकार्यवादको आन्दोलनको एउटै उद्देश्य थियो, आर्थिक उत्पादनबाट फाइदा लिनु, त्यसैले परिस्थिती अनुसार यसले मजदुरहरू र किसानहरूलाई दुवै समूहलाई समर्थन गर्थ्यो। वास्तवमा समाजवाद भन्ने शब्द मार्क्स जन्मिनु पहिले नै कुनै न कुनै रूपमा प्रयोगमा आएको देखिन्छ।

सन् १९८० को दशक पछि युरोपियनहरू नवउदारवाद तर्फ रुपान्तरित हुन थालेको पाईन्छ। दोस्रो विश्वयुद्ध पश्चात् त्यहाँ विभिन्न प्रकारका लोक-कल्याणकारी राज्य व्यवस्थाहरू देखा परे। एन्डरसनका अनुसार त्यहाँ थुप्रै उदारवादी समाज-कल्याणकारी

राज्यहरू थिए। उनले नै त्यसपछि विभिन्न प्रकारका लोक-कल्याणकारी पुँजीवादी राज्यहरू उदय भए भनेका छन्। उदारवादी लोक-कल्याणकारी राज्यहरूले स्वास्थ्य, शिक्षा जस्ता कुराहरूको नियमन गर्ने गरे जसमा निजी क्षेत्रले पनि योगदान पुऱ्याए। प्रत्येक ब्यक्तिले निःशुल्क वा न्युनतम शुल्क लिएर भएपनि शिक्षा, पेन्सन स्वास्थ्य सुविधा पाउनुपर्छ भने कुरामा सरकारले जोड दिएको हुन्थ्यो। तसर्थ संयुक्त अधिराज्य लगायत अधिकांश लोक-कल्याणकारी राज्यहरू उदार लोक-कल्याणकारी राज्यमा परिणत भए जहाँ पेन्सन निजी कम्पनीले सञ्चालन गरिरहेको छ, शैक्षिक संस्थाहरू सञ्चालनको जिम्मा सरकारले लिएको छ। तर सम्भ्रान्त वर्गले आफ्नो सुविधाका लागि निजी स्कुलहरू पनि सञ्चालनमा ल्याएको पाईन्छ। अपवाद के छ भने, संयुक्त अधिराज्यमा स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्वामित्व पनि सरकारलाई छ। त्यसैले संयुक्त अधिराज्यको राष्ट्रिय स्वास्थ्य र सुविधा लोक-कल्याणकारी राज्यको सामाजिक लोकतान्त्रिक पक्ष रहिआएको थियो।

सुप्रिया मानान्धर

म पहिचानको कुरा गर्छु। खासगरी हाम्रो मिडियामा भनौं, नेपाली नागरिक हुनको लागि जहिले पनि ढाका टोपी लगाएको फोटो वा तीजमा वा ऋषि पञ्चमीको बेलामा नदीमा नुहाईरहेका महिलाहरूको फोटो देखाइन्छ। त्यसले के सन्देश दिन्छ र कस्तो विभेदकारी प्रस्तुति हुन्छ, त्यही अनुसार त्यसको आँकलन गरिन्छ। भनेको मतलब त्यो विश्वव्यापी अवधारणा कस्तो होला? जहाँ रिपोर्टर, जो बोल्ने मान्छे हो, व्यक्त गर्नु मान्छे हो, उसको भुमिका एकदम ठुलो छ, त्यहाँनिर। यसरी हाम्रो विश्वव्यापी अवधारणा एकपछि अर्को गर्दै परिवर्तन भैराखेको हुन्छ। वैकल्पिक अवधारणाको कुरा गर्दाखेरि यस्तो यस्तो कुराहरूमा पनि ध्यान दिऔं भन्ने मेरो सल्लाह छ।

सुनिल परियार

वनलाई सकारात्मक तथा नकारात्मक दुवैरूपमा लिन सकिन्छ भन्दै प्रश्नोत्तरका माध्यमबाट उनले सहभागी समक्ष वनबारे अर्न्तक्रिया गराए। वनको प्रयाग गरेर विभिन्न हुने खाने वर्गले आफ्नो तर्फबाट वनलाई उपभोग गर्ने गरेको देदिखन्छ, भन्दै यसबाट शासक जन्मिने खतरा देखा पर्छ र कम्जोर वर्गलाई सीमित पार्ने परिपाटी अघि बढेको देखिन्छ। वन व्यवस्थापन अर्न्तगत मुलुकमा विभिन्न ठाउँमा रहेका राष्ट्रिय निकुञ्जहरु महिला हिंसाका स्थल बन्न पुगेको छ। राष्ट्रिय वन, कवुलियत वन, सामुदायिक वन आदिमा दलित महिलाको पहुँच कम हुन गएको छ। त्यस्तै कन्चनपुरमा सिमानाको वनमा भारतिय हस्तक्षेप बढाएको कारणले सुरक्षा बलसित कुरा नमिल्दा अनेक

सिमोन पौडेल

नेपाल कृषिप्रधान देश हो भन्ने कुरा नाममात्र बनेको छ तर देशकालागि स्वस्थ खानेकरा खान नपाउनु बिडम्बनाको विषय हो भन्ने उहाँको भनाई थियो। यहाँ वन फडानी गरेर कृषि योग्यो जमिन बनाइन्छ तर पानीको स्रोत गुमेको, प्राङ्गारिक पर्दाथ गुमेको अवस्था छ। शिक्षित र सम्पन्न वर्ग सहर र विदेश जानाले कृषिमा परम्परादेखि चलिआएको कृषि उत्पादन प्रणालीबाट खासै अन्न उत्पादन भएको पाईदैन। त्यसमा पनि शारीरिकरूपमा अशक्त जनशक्ती र महिलामात्र खेतीपातीमा लाग्नु परेको स्थिती छ। अहिले हली र गोरुलाई रु. १५०० दाम तिरेर खेतीपाती लगाउने अवस्था छ।

राज्यले समन्वयकारी भुमिका खेल्न नसक्नु, कृषिमा प्राविधिक सुविधा उपलब्ध हुन नसक्नु, व्यापार लक्षित योजना बनाएर खेतीपाती गर्ने सक्षमता नहुनु, कृषि विशेषग्यले खासै जिम्मेवारी बहन गर्न नखोज्नु, रु. ६० पर्ने उत्पादित सामग्रीलाई बजारको व्यवस्था नभैदिएको कारणले त्यो भन्दा न्युन मुल्यमा बेच्न बाध्य हुनुपर्ने, कृषि कर्ममा लाग्न स्वयम नेपाली हिँच्किचाउनु, कृषि व्यवसायमा समेत राजनितिक दृष्टिकोण राखिनु जस्ता कृषि विकासमा देखिएका चुनौतीहरु हुन।

योगेन्द्र विजय दाहाल

चौरीपालक व्यवसायीलाई पहिले-पहिले जस्तो वातावरण र अवस्था नभएपछि चौरीपालन व्यवसाय घट्न गएको देखिन्छ। खेती गर्ने तरिका, भण्डारण गर्ने तौरतरिका थाहा नहुँदा अपेक्षाकृत उपलब्धी हाँसिल हुन सकेको पाईदैन। माटो परिक्षण गरेर कृषि व्यवसाय गर्न जान्दा रोजगारी सुजना हुन जान्छ। सामाजिक मञ्च एउटा यस्तो पल्याटफर्म जसले यी विषयहरुमा सचेतना जगाउने कार्य गर्दछ।

मोहनराज भट्ट

विश्वमा मानव बेचबिखन र वसापसार गरि मानव अस्तित्वलाई नष्ट पार्न लागिएको स्थिती छ। आज महिलालाई देहव्यापारमा लगाइएको स्थिती छ। उनिहरुलाई सिलाईबुनाई तालिम दिने, बाखा पालन व्यवसाय गर्न सिकाउने, गरिवीलाई न्युनिकरण गर्ने किसिमका कार्यक्रमहरु, रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्न राज्य लाग्नुपर्ने हुन्छ। सामान्य घरभग्गडा पर्नासाथ चेलीबेटी बेचबिखन हुने गरेको पाईएकाले यसका विरुद्ध युवाहरुले ससक्त आवाज उठाउनु आग्रह गर्न चाहन्छु। यदि त्यसो हुन नसके चेलीबेटी बेचबिखनबाट एच.आई. भि. जस्ता घातक रोगहरु देशभित्र भित्रिने र भयावह स्थिती देखा पर्ने कुरामा सम्बन्धीत पक्षलाई सचेत गराउन चाहन्छु।

निर्मला घिसिङ

हाम्रो देशको युवा जगत आज विदेश जाने लाइनमा पंक्तिबद्ध भै उभिरहेको स्थिती छ। कोहि अमेरिका, कोहि जापान त कोहि खाडी मुलुक आदिहरुमा जाने हतारोमा पंक्तिबद्ध देखिन्छ। कोहि पेट्रोलको लागि लाइनमा त कोहि जामको लाइनमा छन्। ती सम्पूर्ण युवा वेरोजगारहरुका लागि मुलुकका सातओटै प्रदेशमा संभावना खोज्नु पर्ने टड्कारो आवश्यकता छ। जसले गर्दा यहाँको युवा शक्तिले आफ्नै देशमा आफ्नै शक्ति र सामर्थ्य खर्चिने अवसर पाउनु पर्छ।

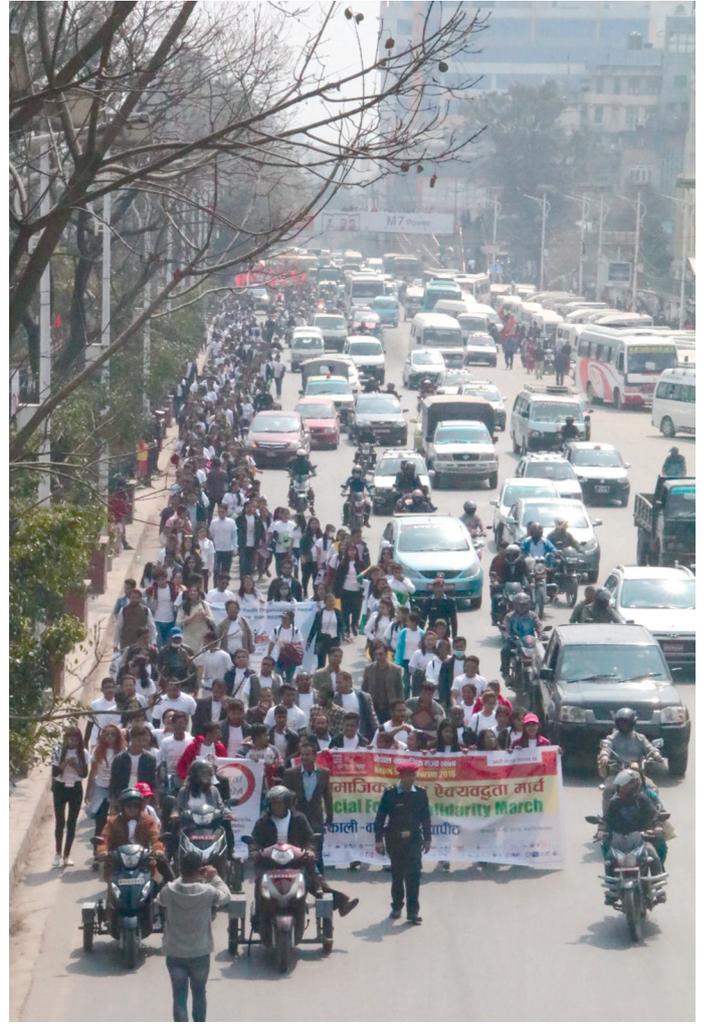
गणेश वि. क.

विश्व भूमण्डलीकरणलाई हेर्दा अहिलेको अतिवादबाट मुक्त हुन सकिरहेको अवस्था छैन। दलित र उत्पीडित वर्गले भूमी र रोजगारीका अवसरबाट बञ्चित हुनुपरेको स्थिती रहेको छ। जातजाती, भाषाभाषी, क्षेत्र, लिङ्ग आदिका आधारमा विभेद हुने गरेको स्थिती अहिले पनि छ। कानुनको सर्वोच्चता र दण्डहनताको अनत्य भैरहेको स्थिती छैन। निर्वाचनमा सबैलाई सहभागितामुलक प्रतिनिधित्व गराउने, जलस्रोतलाई विद्युतमा परिणत गरि जनताका लागि उपयोग गर्न पाउने अवसर दिन सके अर्को नेपाल सम्भव छ। साथै, समानुपातिक प्रतिस्पर्धा गराउने, सामाजिक न्याय, सामाजिक सुरक्षा, भौतिक पूर्वाधारमा सबैको पहुँच भएमा नयाँ नेपाल निश्चय नै सम्भव देखिन्छ।

भोला भट्टराई

हिजोका सामाजिक प्राविधिक संरचना अहिले नष्ट भैसकेका छना अब हामीले आफूलाई आफ्नो महत्वमा खोज्नु पर्छ। हाम्रा स्रोत र साधन उच्चतम रूपमा प्रयोग गरिने किसिमको हुनु पर्छ। गाउँको वन, गाउँको माटोमा हामी आफै मालिक हौं भन्ने भावना बढाउन सक्नु पर्छो यसबाट अर्को नेपाल सम्भव छ भन्ने निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ। यहाँ विश्व बैंक, विश्व व्यापार संगठनको निर्देशनमा निती नियम बनाउने गर्नु भन्दा स्थानिय आवश्यकतालाई ख्याल गरि निति नियम बनाउने गर्नु भन्ने स्थानिय चहलपहल लाई पनि मजबूत बनाउन सक्नु भन्ने र सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय तिनै क्षेत्रमा अतिक्रमण भैरहेको वर्तमान अवस्थाको विरुद्धमा हस्तक्षेप गर्न सक्नु भन्ने अर्को नेपाल सम्भव छ।

नेपाल सामाजिक मञ्च ऐक्यवद्धता ग्याली मा सहभागीहरु

विनय कुसियत

नेपालमा शिक्षाको दिगो विकासमा केहि कमजोरीहरु रहेका छन, विद्यालयको शैक्षिक वातावरण नै राम्रो नहुनु, विचैमा विद्यालय छोड्ने विद्यार्थीको संख्या बढी हुनु, निजि र सामुदायिक विद्यालय विचको प्रतिस्पर्धात्मक स्थितीको समस्या रहनु, शिक्षा क्षेत्रमा राज्यले नै व्ययभार घटाउनु, ग्रामिण क्षेत्रमा पढ्ने बालबालिका लागि प्राविधिक शिक्षाको प्रबन्ध गर्न नसक्नु, शिक्षालाई व्यापारिक वस्तु बनाइनु र शिक्षाको महत्वलाई वेवास्ता गरिनु जस्ता कुराले गर्दा नेपालमा शिक्षा क्षेत्रमा विकास हुन नसकेको हो भन्ने लाग्दछ।

Published by
SADED Nepal

Advisors : Prof Lok Raj Baral, Vijay Pratap, Uddhab Pyakurel
Editors : Prof. Deo Kumari Gurung, Ram Saran Sapkota
Design & Layout : Samaj Bigyan Adhyan तथा
Paramarsha Kendra Pvt. Ltd., KTM

For subscription, comments and
suggestions
sadednepal@gmail.com

Supported By

